

ETOS SPORTU W AKSJOLOGICZNO-NORMATYWNEJ PERSPEKTYWIE

Pojęcie „ethos” (etos)¹ wywodzi się z greki i nierzadko bywa kojarzone, ze względu na pewnego rodzaju wspólnotę zjawisk, z pojęciem „moralność”. Arystoteles stoi na stanowisku, że zalety etyczne nabywane są od otoczenia społecznego dzięki przyzwyczajeniu. Dlatego też, jeśli strach stanie się cechą naszej osobowości, to będziemy tchórzliwi, natomiast jeśli odwaga, to będziemy dzielni i odważni². William G. Sumner zwraca uwagę, że pojęcia tego nie używa się do opisu czynów i zachowań jednostkowych, ale przede wszystkim pewnych większych lub mniejszych zbiorowości. Zbiorowość dzięki etosowi uzyskuje swą indywidualność i odrębność. Etos dla niego to pewien wzór kulturowy, obowiązujący styl życia utożsamiany z obyczajem³.

Etos nie należy do podstawowego zestawu pojęć obecnych w dyskursie potocznym. Jego rozumienie ma najczęściej charakter emocjonalnie neutralny, tj. nie jest związane z wartościowaniem określonych zjawisk, procesów, czynów czy też zachowań. Rzadko się zdarza, abyśmy określili jakiś czyn jako etosowy, ale dość często zdarza się nam uznawać jakiś czyn za moralny. Etos jakiejś wybranej zbiorowości zwykle dotyczy jej tradycji, obyczajów, zwyczajów, etyki, świata zasad i interakcji oraz stosunków społecznych między ludźmi, zarówno o charakterze jednostkowym (osobistym) jak i instytucjonalnym.

¹ Należy zwrócić uwagę na różną pisownię pojęcia. W literaturze socjologicznej zamiennie używa się pisowni „ethos” i „etos”. Przy czym znaczenie tych różnie pisanych słów jest tożsame.

² Arystoteles (1982), *Etyka nikomachejska*, Warszawa: 1103a-b15.

³ W.G. Sumner (1995), *Naturalne sposoby postępowania w gromadzie. Studium socjologicznego znaczenia praktyk życia codziennego, manier, zwyczajów, obyczajów oraz kodeksów moralnych*, Warszawa: 70.

Etos w czasach Platona i Arystotelesa (w kulturze starogreckiej) był rozumiany jako sposób mówienia, działania i zachowania, oparty na systemie pozytywnych wartości i podzielany przez społeczność *polis*⁴.

Robert Merton, korzystając z inspiracji Maxa Webera, zwraca uwagę, że etos stanowi nośnik wartości, które wywierają naciski na procesy społeczne. W przypadku opisywanym przez niemieckiego klasyka socjologii, były to wpływy ascetycznego protestantyzmu, purytanizmu, który, wykorzystując argumentację religijną, wyzwolił wielką motywację do ascetycznego działania, do czynienia ziemi poddanej i doskonalenia natury⁵. Przez pojęcie etosu Merton rozumie także wynikające z norm pewne reguły działania, charakterystyczne dla określonych kultur czy też kategorii zawodowych. W tym drugim przypadku możemy mówić o etosie lekarza, nauczyciela, sędziego, urzędnika państwowego itp. W ramach etosu nauki wyodrębnił on cztery zespoły norm obyczajowych, a mianowicie uniwersalistyczne, komunitarne, a ponadto związane z bezinteresownością oraz sceptycyzmem⁶. Podkreśla też, że w wielokulturowych społeczeństwach ponowoczesnych powstają nowe style życia i generowane są nowe rodzaje tożsamości. Zwrócił uwagę, że etos też różni się od postawy. Według amerykańskiego socjologa stanowi on bowiem pewną społeczną całość i w jego ramach nie wyodrębnia się trzech ontologicznie różnych komponentów, jak w przypadku postawy.

Drugim kluczowym pojęciem niniejszych rozważań jest oczywiście sport. Jako taki nie posiada on jednorodnej struktury i jest nierzadko odmiennie charakteryzowany, w zależności od przyjętej perspektywy teoretycznej i zastosowanych kryteriów. W ślad za tym w literaturze przedmiotu wyodrębnia się różne odmiany sportu. Często dla jego scharakteryzowania używa się takich przymiotników, jak profesjonalny, wyczynowy, spektatorski, olimpijski, powszechny, rekreacyjny, młodzieżowy, szkolny, studencki, zdrowotny, resocjalizacyjny, rehabilitacyjny czy masowy. Często mówi się o sporcie czynnym (uczestniczącym) oraz sporcie biernym (konsumpcyjnym), ale także o sporcie modelowym (opartym na idei czy ideologii sportu, odpowiadającym na pytanie, jaki sport powinien być?) oraz sporcie rzeczywistym (ujętym statystycznie i przedstawiającym faktyczny, rzeczywisty jego obraz, odpowiadającym na pytanie, jaki ten sport jest?)⁷

⁴ T. Szawiel (1998), *Etos*. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa: 202.

⁵ R.K. Merton (2002), *Purytanizm, pietyzm i nauka*. W: Tenże, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa: 603-606.

⁶ R.K. Merton (2002), *Nauka i demokratyczny ład społeczny*. W: Tenże, dz. cyt.: 582-583.

⁷ Z. Krawczyk (1997), *Sport*. W: Tenże [red.], *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Kultura fizyczna, sport*, Warszawa: 61-81.

W dalszych rozważaniach zajmiemy się sportem wyczynowym, profesjonalnym i widowiskowym zarazem, w tym sportem olimpijskim. Sport ten, występujący w obecnej postaci, uległ licznym przeobrażeniom w stosunku do sportu, który znamy z opisu różnych starożytnych igrzysk, ale także w stosunku do sportu rewitalizowanego na przełomie XIX i XX wieku przez Pierre de Coubertina⁸. Charakterystyczną jego cechą jest odejście od idei amatorstwa i przyjęcie postaci zawodowstwa zorientowanego na widza. W wyniku tej zmiany ujawniły się ze spotęgowaną siłą takie zjawiska i procesy jak instytucjonalizacja, profesjonalizacja i komercjalizacja. Kolejnymi cechami tego sportu jest jego demokratyzacja, globalizacja i upowszechnienie jego konsumpcyjnych form. Sport ten w znacznym stopniu utracił cechy bez troskiej zabawy i nabrał cech odpowiedzialnej pracy, przestał ponadto być sumą rozproszonych wydarzeń lokalnych, a stał się, dzięki kulturze masowej, wykorzystującej najnowsze technologie, rzeczywistością międzynarodową, światową, globalną, na wzór „globalnej wioski”⁹.

Mając na uwadze dwa zarysowane pojęcia, a mianowicie etosu i sportu, celem niniejszej pracy uczyniliśmy próbę scharakteryzowania współczesnego sportu z perspektywy etosu, innymi słowy, wykorzystania pojęcia etosu do opisu ponowoczesnego sportu. Nie jest to zadanie łatwe zarówno z teoretycznych jak i metodologicznych powodów. Rozwiązanie sformułowanego problemu dodatkowo nie ułatwia fakt, że zarówno sport jak i etos przez długie dzieje obrosły w wiele znaczeń i sposobów ich interpretacji. Mimo spodziewanych różnorodnych trudności, próbę taką uznajemy za ważną i doniosłą nie tylko dla samego lepszego zrozumienia sportu i jego obecnej kondycji, ale także dla poznania człowieka i zbiorowości społecznej w szerszym znaczeniu, a także tej nadbudowy, jaką jest kultura, ze swoimi wartościami, normami, zasadami i wzorami zachowań¹⁰. Dążąc do realizacji tak sformułowanego celu nie ograniczymy swych dociekań jedynie do opisu interesującego nas wycinka rzeczywistości sportowej, ale skoncentrujemy swą uwagę na wyjaśnieniu zależności, jakie występują między etosem sportu a ładem aksjologiczno-normatywnym w tym fragmencie życia społecznego i jego kultury, jakim jest sport.

Podczas prowadzonej analizy będzie nam towarzyszyć perspektywa socjologiczna, choć będziemy też odwoływali się do ustaleń przedstawicieli takich

⁸ J. Lipiec (1994), *Logos nowożytnego olimpizmu*. W: Tenże [red.], *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Kraków: 15-31.

⁹ M. McLuchan (1964), *Understanding media: The Externsions of Mann*, New York; W. Lipoński (2016), *The Truth of Sport*, Szczecin.

¹⁰ A.L. Kroeber (1989), *Teoria kultury*. W: Tenże, *Istota kultury*, Warszawa: 9-396.

dyscyplin naukowych jak filozofia, psychologia, pedagogika, antropologia kulturowa, historia i innych. Możemy powiedzieć, że będziemy prowadzili analizy w ramach nauk humanistycznych i społecznych, za rdzeń których uznaliśmy socjologię w jej różnych odmianach i orientacjach. Wykorzystamy zarówno perspektywę funkcjonalizmu strukturalnego, interakcjonizmu społecznego, konfliktu społecznego oraz w mniejszym stopniu innych, które będą przydane w różnych fragmentach postępowania badawczego¹¹.

Podstawową metodą badawczą będzie krytyczna analiza humanistycznej i społecznej literatury poświęconej interesującym nas aspektom sportu, ale także metoda idiograficzna (niezbędna do opisu różnorodnych zjawisk i procesów zachodzących na gruncie sportu) oraz metoda nomotetyczna (niezbędna do konstruowania pewnych konstatacji generalnych i ustalania w sporcie prawidłowości o charakterze uniwersalnym).

W celu nadania naszej analizie logicznego porządku najpierw skoncentrujemy uwagę na przedstawieniu koncepcji i różnorodnych stanowisk dotyczących pojęcia etosu, aby w dalszej kolejności skoncentrować swą uwagę na zagadnieniu etosu sportu, determinowanego różnorodnymi zmiennymi społeczno-kulturowymi stanowiącymi rdzeń społeczeństwa nowoczesnego i ponowoczesnego oraz modernistycznej i postmodernistycznej kultury. Skoncentrujemy swą uwagę na charakterystyce systemu aksjologiczno-normatywnego kultury sportowej i tworzących go elementach, które w procesie tworzenia się etosu sportu odgrywają niezwykle istotną rolę¹².

Socjologiczne rozumienie pojęcia etos

Pojęcie etosu w naukach społecznych, podobnie jak innych pojęć, takich np. jak kultura czy cywilizacja jest trudne do jednoznacznego scharakteryzowania. Z tego też powodu socjologowie nie stworzyli precyzyjnej definicji pojęcia, ale niemal każdy ze swojej perspektywy teoretycznej dokonuje aspektowego, syntetycznego lub analitycznego jego opisu i wskazuje, co wchodzi w jego zakres, a co poza nim pozostaje. Próby te zwykle kończą się konwencjonalnym zawężeniem znaczenia, a w wielu wypadkach rozmiągają się one ze społecznym jego rozumieniem¹³.

¹¹ A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski [red.], *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 1-2, Warszawa.

¹² P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*. W: Tenże, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: 257-287.

¹³ W.L. Sokołowski (1979), *Ethos – próba analizy pojęcia*, „Kultura i Społeczeństwo”, 23: 322-323.

Potrzeba używania pojęcia etosu wynika z chęci nazwania i opisanie pewnego ważnego segmentu życia społecznego, który nie był nazwany i nie podlegał bezpośrednim zainteresowaniom badawczym. Zainteresowanie etosem ściśle związane jest, zwłaszcza w społeczeństwach nowoczesnych i ponowoczesnych, z dostrzeżeniem względności norm moralnych i ich wpływu na formowanie się w społeczeństwie systemu wartości.

W literaturze socjologicznej od drugiej połowy XX wieku pojęcie etosu, mimo, że jest ono dalece niedoprecyzowane, pojawia się dość często. Można wyróżnić trzy teoretyczne perspektywy jego obecności w obiegu kulturowym. Chronologicznie rzecz ujmując, pierwsza z nich to perspektywa Arystotelesowska. Charakterystyczną jej cechą jest skoncentrowanie uwagi na zastanym, utrwalonym i ugruntowanym sposobie życia. Innymi słowy, decydującą rolę odgrywają tutaj te faktyczne elementy, które są głęboko zrozumiałe i wspólne. Chodzi o łączące członków zbiorowości przekonania, oceny, skłonności i nawyki, wszystko to, co konstytuuje życie zbiorowości. Etos zatem w tej perspektywie to pewna statyczna rzeczywistość społeczna, która może natrafiać na trudności związane z adaptacją i przeniesieniem jej do nowych uwarunkowań społeczno-kulturowych¹⁴.

Drugą jest perspektywa Weberowska, w której niemiecki socjolog wykrzystał pojęcie etosu do opisanie i wyjaśnienia zmiany społecznej¹⁵. Poszukując przyczyn dynamicznego rozwoju ekonomiczno-gospodarczego rodzącego się świata kapitalistycznego wskazał na motywacje religijne, które, według niego, okazały się siłą skłaniającą ludzi do zaangażowania w dzieło przekształcania świata i tym samym potęgowania rozwoju tych społeczeństw. W tym przypadku rolę sprawczą przypisał on religijności protestanckiej (purytańskiej), w której kluczową rolę odgrywa idea predestynacji¹⁶. W tej koncepcji etosu podkreślone zostały jako siły sprawcze zmiany społecznej cechy psychicznej grupy, a mianowicie mentalności zbiorowości protestanckiej. Mentalność rozumiana była jako typowy dla grupy sposób myślenia. Łączona też

¹⁴ H.G. Gadamer (1986), *Probleme der praktischen Vernunft*. W: Tenże, *Gesammelte Schriften*, t. 1, Tübingen: 325.

¹⁵ M. Weber (1994), *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, Lublin.

¹⁶ M. Weber (1984), *Drogi zbawienia i ich wpływ na sposób życia*. W: Tenże, *Szkice z socjologii religii*, Warszawa: 209-260. „Predestynacja zapewnia obdarzonemu łaską człowiekowi najwyższy stopień pewności zbawienia”. Sukces w działalności gospodarczej w społeczności protestanckiej był interpretowany jako konsekwencja wsparcia łaski Boga, a jednocześnie widomy znak przeznaczenia do zbawienia. Logika ta, zdaniem Webera, motywująca protestantów do zaangażowania w dzieło stwarzania świata, do działania i osiągnięcia wysokiego poziomu zamożności, stała się podstawową siłą rozwoju kapitalizmu.

była z pewnymi mechanizmami systemu społecznego, który sprzyjał ludziom o charakterystycznych zdolnościach intelektualnych i wzmacniał ich przekonania o społecznej wyjątkowości i wyższości względem pozostałych członków społeczeństwa.

Tak rozumiany etos jest zjawiskiem wielce pożądanym przez jednostkę, jak i przez całą grupę, bowiem z psychologicznego punktu widzenia jest swoistą ideą determinującą ludzi do działania na rzecz dobra jednostkowego, a tym samym wspólnego¹⁷. W ten sposób purytanie, kierując się etosem ekonomiczno-gospodarczym, wyrażającym się w pełnym poświęcenia zaangażowaniu w doskonalenie tego świata, mimo pewnego konfliktu z ascetycznym trybem życia, osiągnęli sukcesy w życiu doczesnym, które miały pozytywną sankcję religijną¹⁸.

Trzecia perspektywa rozumienia etosu została wprowadzona do obiegu naukowego i spopularyzowana przez Marię Ossowską, która uznała, że pojęcie „normalność” nie jest znaczeniowo wystarczające, aby objąć nim w trakcie opisu i wyjaśniania rzeczywistości społecznej pewnego rodzaju zjawiska i procesy do tej pory nie mające nazwy. Autorka pracy *Etos rycerski i jego odmiany* wyraźnie odróżnia etos od etyki. Pierwsze pojęcie traktuje jako swoistą dyscyplinę teoretyczną i analizuje je w kategoriach behawioralnych, natomiast drugie jako dyscyplinę normatywną, która wyznacza i określa sposoby postępowania zbiorowości (ale nie jednostki). Wskazuje ona, że ethos to pewien charakterystyczny styl życia jakiejś społeczności i ogólna orientacja jakiejś kultury, wyrażająca się w podzielananiu przez nią *implicite* określonej hierarchii wartości bądź też jej wyrażaniu w nieuświadomiony sposób w działaniach i zachowaniach¹⁹. Takie ujęcie etosu obejmuje swym zasięgiem, jako jeden z elementów, także moralność. Można zatem powiedzieć, że rozumienie etosu jako stylu życia stanowi próbę ukazania obowiązujących norm poprzez opis zachowań określonej zbiorowości.

Ossowska w swej pracy przybliżyła nam specyficzny sposób rozumienia etosu. Dokonała tego poprzez historyczne i pewnego rodzaju ciągłe badanie zachowań wybranej zbiorowości społecznej jaką było rycerstwo. Przedstawiła zachowania rycerzy w poszczególnych epokach, od starożytności i średniowiecza zaczynając, a na renesansie kończąc. Zaprezentowała ona, nie przedstawiając *explicite* swoich założeń poznawczych, wielce pozytywną wizję zachowań tej zbiorowości społecznej i rozciągnęła ją na całość życia ludzi analizowanej epoki. Pozytywny stosunek do etosu rycerskiego utrwała

¹⁷ W.L. Sokołowski (1979), *Ethos – próba analizy pojęcia*, dz. cyt.: 322-323.

¹⁸ R. Bendix (1975), *Max Weber – portret uczonego*, Warszawa: 165.

¹⁹ M Ossowska (1973), *Etos rycerski i jego odmiany*, Warszawa: 7.

semantycznie poprzez nadawanie wszystkiemu temu, co rycerskie, pozytywnej kwalifikacji. Zachowanie rycerskie jest kojarzone przez nią wyłącznie z zachowaniem pozytywnym, dobrym, pięknym i szlachetnym, często nazywane etycznym. Natomiast zachowanie nierycerskie z zachowaniem podstępny, brzydkim, niehonorowym, nagannym i w konsekwencji nieetycznym. Możemy powiedzieć, że etos rycerski kojarzy się jednoznacznie z pozytywnością.

Podążając za Ossowską, mając na uwadze doprecyzowanie interesującego nas pojęcia, można powiedzieć, że etos jest całościowym i syntetycznym wskazaniem na te zjawiska i procesy społeczne, które nie są kategoriami moralnymi, ale w znaczącej części determinują działania ludzi we wszystkich sytuacjach i kontekstach społeczno-kulturowych, zarówno tych o wyjątkowym znaczeniu, jak i tych bardziej błahych oraz mniej istotnych.

Po przedstawieniu trzech dominujących perspektyw rozumienia etosu, warto dodać, że nie są to jedyne sposoby jego rozumienia, ale te, które w sposób najbardziej trwały weszły do obiegu naukowego (zwłaszcza socjologii i szerzej: nauk społecznych) i są najczęściej eksploatowane zarówno w badaniach teoretycznych jak i empirycznych. Zdając sobie sprawę z takiego stanu rzeczy warto jeszcze zwrócić uwagę choćby na kilku autorów i ich ujęcia tego trudnego do zdefiniowania, ale jakże potrzebnego w nauce pojęcia.

Przykładowo Bogdan Suchodolski, uznający świadomość za najwyższą wartość, uważa, że jej osiągnięcie pozwala decydować o sposobie życia. Ten styl życia dla niego, to nic innego jak sposób bytowania, doświadczania własnej egzystencji, bycia człowiekiem w rzeczywistości społecznej, który potwierdza przynależność do jakiejś określonej grupy. To także sposób działania, bardziej lub mniej uświadomiony, charakterystyczny dla danej społeczności. Zatem etos swym znaczeniem obejmuje pewien zakres stanów psychologicznych jak i behawioralnych²⁰. Podobnie rozumie pojęcie etosu Marcin Czerwiński, który stwierdza, że przejawia się on zarówno w mało znaczących gestach jak i fundamentalnych działaniach jednostki. Można powiedzieć, że etos w tym rozumieniu stanowi jedność świadomości i behawioru, mentalności i postawy²¹.

W literaturze przedmiotu pojęcie etosu wiązane jest z pewnym typem osobowości, stanami psychicznymi jako prototypami utrwalonymi w zbiorowości. Społeczeństwo często wyraża to w formie antynomii takich pojęć, jak: piękny – brzydki, dobry – zły, szlachetny – nikczemny, wzniosły – pospolity

²⁰ B. Suchodolski (1976), *Styl życia w perspektywie psychologicznej*. W: A. Siciński [red.], *Styl życia: koncepcje i propozycje*, Warszawa: 115.

²¹ M. Czerwiński (1976), *Pojęcie stylu życia i jego implikacje*. W: A. Siciński [red.], dz. cyt.: 34.

itp. Z kolei Adam Podgórecki, zdając sobie sprawę z różnego użycia pojęcia etosu, uwzględniając niejako dotychczasowe rozważania, dokonuje klasyfikacji tego pojęcia i wymienia jego cztery typy: 1) etos modelowy (polega na przyswajaniu przez członków zbiorowości pewnych wzorów postępowania), 2) etos nadawany (polega na swoistym narzucaniu przez zbiorowość określonych wzorów), 3) etos przyswojony (polega na akceptacji określonych wzorców normatywnych charakterystycznych dla danej zbiorowości) i 4) etos fasadowy (ma charakter instrumentalny i związany jest z demonstrowaniem swej uprzywilejowanej pozycji społecznej)²².

Wojciech L. Sokołowski wskazuje na jeszcze inne możliwości analizy etosu i ujmowanie go jako: 1) pewnej trwałości społecznej mimo dokonujących się zmian społeczno-kulturowych, 2) określone normy i zachowania, determinowane przez zmienne społecznie nieuświadomione, 3) stałe społeczne oddziaływanie formujące określone postawy, które w konsekwencji wpływają na dalsze działania, 4) wyróżniająca się rola społeczna w danym społeczeństwie i jego kulturze, która jest przedstawiona jako pewien pożądany rodzaj wzorca, 5) internalizacja określonej hierarchii wartości, która jest najbardziej zgodna z osobowością jednostki i jej charakterystycznymi psychofizycznymi cechami²³.

Niezależnie od powyższego, nie zagłębiając się dalej w różnorodne stanowiska teoretyczne czy empiryczne, warto na zakończenie uświadomić sobie, że etos to swoisty zespół często nieuświadomionych wymagań stawianych przez społeczeństwo jego członkom i ustosunkowanie się do nich w sposób bardziej lub mniej świadomy. Rozumienie etosu jako pewnego zbioru wymagań społecznych uświadamia nam, że geneza etosu ma charakter społeczny i stanowi swoistą presję (nie zawsze moralną) na członków społeczeństwa. W tym przypadku etos jest fenomenem obiektywnym, który może wyrażać się w stylu życia.

Na zakończenie warto wspomnieć jeszcze o okresie lat osiemdziesiątych, kiedy to w Polsce, w wyniku transformacji społeczno-politycznej, zainteresowanie tym pojęciem wyraźnie wzrosło. Dyskurs dalece przekroczył ramy socjologiczne. Był inspirowany tzw. etosem Solidarności i wiązał się z próbami ukazania etosów różnych grup społecznych czy też ich różnych stylów życia. Do badań tego zagadnienia wykorzystywane były różnorodne metody, techniki i narzędzia badawcze²⁴.

²² A. Podgórecki (1978), *Jacy jesteście. Społeczeństwo polskie w świetle badań i prognoz*, „Odra”, 6(208): 16

²³ W.L. Sokołowski (1979), *Ethos – próba analizy pojęcia*, dz. cyt.: 333.

²⁴ J. Tischner (1992), *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*, Kraków; A. Siciński [red.] (1988), *Style życia w miastach polskich*, Wrocław; B. Fedyszak-Radziejowska (1992), *Etos pracy rolnika. Modele społeczne a rzeczywistość*, Warszawa.

System aksjologiczno-normatywny

Zanim przejdziemy do scharakteryzowania tego, co będziemy rozumieli przez system aksjologiczno-normatywny, powinniśmy opowiedzieć się za jakimś sposobem rozumienia pojęcia etosu sportu. Nie jest to zadanie łatwe z uwagi na fakt, że sam etos jest rozumiany na wiele sposobów. Nie ma jedno-myślności wśród socjologów, czy odnosi się wyłącznie do zbiorowości i pomi-ja jednostkowe przyzwyczajenia, ale także, jakiego zakresu zjawisk i procesów dotyczy. Czy obejmuje swym zakresem również normatywne aspekty życia, jak choćby obowiązujące prawo czy też system moralny zinternalizowany przez jednostkę, czy też tylko podzielany przez większość członków określo-nej zbiorowości²⁵.

Dla potrzeb niniejszych analiz pojęcie etosu sportu będziemy rozumieli w sposób szeroki, jako pewien zobiektywizowany obraz życia zbiorowości sportowej. Na ten obraz będzie składał się sposób myślenia członków zbiorowości sportowej, sposób ich działania i zachowania, ale także wszystko to, co posiadają. Zatem etos sportu będzie swym zasięgiem obejmował wszystko to, co składa się na zobiektywizowany obraz kultury sportowej. Kultura sportowa zaś to pewien system wartości i wzorów charakterystyczny dla społeczności sportowej i podzielany przez większość członków tej społeczno-ści. Zatem zarówno pojęcie etosu sportu jak i kultury sportowej nie odnosi się do jednostki wchodzącej w skład zbiorowości sportowej, ale większej lub mniejszej społeczności sportowej. Przez kulturę sportową będziemy zatem rozumieli sposób życia zbiorowości sportowej i charakterystyczny dla niej sposób myślenia oraz działania. Nie chodzi tutaj wyłącznie o piękne, wznio-śle i przeniknięte wartościami humanistycznymi idee sportu, ale przede wszystkim o faktyczne kulturowe ramy sportu, które ulegają zmianie razem z dokonującymi się zmianami społeczeństw. Przykładowo, w niedalekiej przeszłości ważną cechą etosu sportu była bezinteresowność, ściśle powiąza-na z amatorstwem. Dzisiaj chyba już nikt nie ma wątpliwości, że do kanonu etosu sportowego weszła interesowność ściśle powiązana z profesjonalizacją sportu i zawodowstwem oraz traktowaniem go w sposób instrumentalny, jako sposób zarabiania pieniędzy²⁶.

Na sposób życia społeczności sportowej ma wpływ wiele różnorodnych czynników. Niezwykle ważną rolę odgrywa wyidealizowany i archetypiczny paradygmat sportu, odwołujący się do starożytnych źródeł, do takich wartości

²⁵ Szawiel T. (1982), *Struktura społeczna i postawy a grupy ethosowe (O możliwościach ewolucji społecznej)*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2: 157-178.

²⁶ J. Lipiec (2007), *Uczciwy sport*. W: Tenże, *Pożegnanie z Olimpią*, Kraków: 145-224.

uniwersalnych jak dobro, przyjaźń, pokój, piękno, egalitaryzm szans, bezinteresowność, sprawiedliwość, wolność, godność, solidarność, prawda itp.²⁷ Wartości te i inne, z rezerwuaru tych najbardziej wzniosłych i szlachetnych, najczęściej związane z ideą sportu olimpijskiego, olimpizmem i zasadą *fair play*, nie tracąc nic ze swej humanistycznej doniosłości, często są, w praktyce życia sportowego, osłabiane i modyfikowane. Ewoluuje w ten sposób na przestrzeni wieków sportowy etos, który stanowi wynik ścierania się tradycji i obyczaju z nowoczesnością i ponowoczesnością. Efektem tego jest nieustanna zmiana systemu aksjologiczno-normatywnego sportu, który jest podzielany przez społeczność sportową i rzutuje na kształt kultury sportowej, u podstaw której tkwią wartości i normy zinternalizowane, podzielane i respektowane przez społeczność sportową²⁸.

Nie wnikając w Durkheimowską koncepcję faktów społecznych, z przymusem jako centralną ich cechą, nie wdając się w zawile Freudowskie analizy, traktujące kulturę jako instrument zniewolenia człowieka, przyjmijmy, że człowiek to istota kierująca się wartościami, normami, zasadami i regułami, a więc istota posiadająca kulturę, którą możemy uznać za ramę odniesienia dla swych jednostkowych działań. Podobnie rzecz się ma z tym fragmentem życia społecznego i tym fragmentem kultury, jakim jest społeczność sportowa i kultura sportowa. Kultura sportowa dla jednostek konstytuujących społeczność sportową stanowi pewien zbiór zasad określających zachowania jednostek w sporcie. Zatem możemy powiedzieć, hipotetycznie rzecz traktując, że utrzymywany w zbiorowości sportowej ład aksjologiczno-normatywny stanowi główny czynnik i jest podwaliną sportowego etosu.

Kultura sportowa i sportowy etos to system charakterystycznych cech zbiorowości sportowej, u podstaw której tkwi określony ład aksjologiczno-normatywny, bardziej lub mniej uświadomiony przez członków tej zbiorowości, ale dość wyraźnie dostrzegany przez członków innych zbiorowości, zaś w sposób szczególny podkreślany przez badaczy społecznych.

Zakres oddziaływania kultury sportowej na społeczność sportową jest bardzo obszerny. Oddziaływanie to, o czym wcześniej wspomnieliśmy, dotyczy zarówno sposobu myślenia sportowej społeczności, sposobu jej działania, ale także tego, co posiadają. Przykładowo w hellenistycznej kulturze sportowej ważną rolę odgrywało myślenie mityczne i religijne w opisywaniu i wyjaśnianiu różnorodnych zjawisk i procesów, natomiast w modernistycznej

K. Zuchora (2016), *Etyka podniesiona na wyżyny piękna*. W: Tenże, *Dialogi olimpijskie. O pięknie, etyce i polityce, solidarności i edukacji*, Warszawa: 288-306.

²⁸ A. Dix (2015), *Ethos in Sports: An Aristotelian Examination Focused on Source Credibility and the Modern Day Athlete*, „Sport Science Review”, 24(5-6): 267-284.

i postmodernistycznej kulturze sportowej dominuje myślenie naukowe, odwołujące się do rozumu i doświadczenia. Charakterystyczną cechą współczesnego myślenia o sporcie i w sporcie, jest respektowanie zasad demokracji, liberalizmu, równości, tolerancji i niewykluczania nikogo. Przykładem zachodzących w tym zakresie zmian jest dopuszczenie do udziału w sporcie olimpijskim kobiet, co w początkowym okresie, po reaktywowaniu przez P. de Coubertina igrzysk olimpijskich, spotykało się z ostrą krytyką, w tym samego reanimatora tej pięknej starożytnej idei. Egzemplifikacją współczesnego myślenia o sporcie i respektowania zasad równości i niewykluczania nikogo, może być udział w sporcie olimpijskim osób z niepełnosprawnościami fizycznymi, ale także umysłowymi²⁹.

Kultura sportowa ustala też hierarchię ważności wydarzeń sportowych. Wskazuje, w jakich wydarzeniach tylko warto uczestniczyć, a w jakich trzeba wziąć koniecznie udział. Określa dyscypliny sportowe, w ramach których toczony rozgrywki zasługują na naszą uwagę, a jakie nie mają specjalnego znaczenia. Kultura sportowa wpływa na to, jakie wydarzenia winny być dostępne dla wszystkich (zdemokratyzowane i wprowadzone do repertuaru masowej kultury sportowej), a jakie na to nie zasługują. Oddziałuje ponadto na sposób organizacji, ale także przekazywania i komentowania wydarzeń sportowych. Określa ona także wzory i fasony odzieży oraz obuwia sportowego, architekturę obiektów sportowych i wzorów udziału w bezpośredniej konsumpcji sportowej. Posiłkując się przykładami w tym zakresie, możemy powiedzieć, że kultura sportowa bezwzględnie nakazuje nam śledzić przebieg igrzysk olimpijskich, mistrzostw świata w piłce nożnej, turniejów wielkoszlemowych, wyścigów Formuły 1, walk bokserów zawodowych o pasy federacji itp. Ona też narzuca, jakie wzory i jakich firm się nosi. Podpowiada nam, że stroje sportowe firm Adidas, Nike, Reebok czy Puma są najlepsze i gwarantują nam sukces oraz satysfakcję czerpaną z prestiżu przelewanego z firm na właściciela odzieży.

Omówiony segment kultury sportowej, ściśle powiązany z etosem sportowym, dotyczący pewnego charakterystycznego sposobu myślenia czy też wzorów kultury materialnej, jednak nie jest tak istotny z punktu prowadzonej analizy, jak faktyczne działania występujące w zbiorowości sportowej.

²⁹ W. Rekowski (2019), *Sport osób niepełnosprawnych*. W. Z. Dziubiński, Z. Krawczyk, M. Lenartowicz [red.], *Socjologia kultury fizycznej*, Warszawa: 131-144, eBook (pdf), <https://ksiegarnia.pwn.pl/wydawca/AWF-Warszawa,w,715037698>; J. Niedbalski (2017), *Wymiary, konteksty i wzory karier. Proces stawania się sportowcem przez osoby z niepełnosprawnością fizyczną – analiza społecznych mechanizmów (re)konstruowania tożsamości*, Łódź.

Regulacja działań społeczności sportowej określana jest, za Florianem Znanieckim, jako system aksjologiczno-normatywny, który przez innych badaczy nazywany jest społecznym systemem normatywnym, systemem podtrzymywania wzorów czy strukturą instytucjonalną. Chodzi w tym przypadku o reguły kultury sportowej odnoszące się do działań członków społeczności sportowej. Natomiast etos społeczności sportowej stanowi faktyczny poziom respektowania tych reguł w działaniach na gruncie sportu³⁰.

Na czym zatem polega regulacja przez kulturę sportową działań społeczności sportowej? W sporcie, jak również we wszystkich innych dziedzinach życia, działania człowieka są ukierunkowane na jakiś cel, innymi słowy, jakąś wartość, którą może być np. awans do wyższej klasy rozgrywkowej, zwycięstwo w turnieju wielkoszlemowym, zdobycie złotego medalu mistrzostw świata, zorganizowanie mistrzostw Europy w piłce nożnej czy wygranie Super Bowl. Cel może być osiągnięty przez precyzyjnie określone działania, poprzez zastosowanie najbardziej odpowiedniej strategii, dobranie adekwatnych środków i metod. Przykładowo, do osiągnięcia takiej wartości, jaką jest zdobycie złotego medalu olimpijskiego, powszechnie akceptowaną drogą (środkiem) jest dobrze zaplanowany i wieloletni, konsekwentny trening, do awansu do wyższej klasy rozgrywkowej jest niezbędne dobre wyszkolenie zawodników, dokonanie przemyślanych transferów, zabezpieczenie finansowe drużyny, dobór właściwego sztabu szkoleniowego, stosowanie odpowiedniej motywacji zawodników i ustalanie najbardziej skutecznej taktyki, w zależności od walorów drużyny przeciwnej, z którą rozgrywany jest ligowy mecz. Można zatem skonstatować, że każde działanie w sporcie, najogólniej rzecz biorąc, składa się z dwóch elementów, a mianowicie celu (aspektu teleologicznego, który może mieć charakter instrumentalny, woluntarystyczny, utylitarystyczny i autoteliczny) oraz środków czy sposobów działania, które prowadzą do osiągnięcia zamierzonego, wyznaczonego celu. Oczywiście z perspektywy kultury sportowej wykluczona jest, przynajmniej z perspektywy ideowo-aksjologicznej, Machiavellistyczna zasada, mówiąca o tym, że cel uświęca środki³¹. Stosowane środki i sposoby działania winny być uznane i podzielane przez zbiorowość sportową, akceptowane, jako usankcjonowana droga dążenia do sportowych czy realizowanych na gruncie sportu celów. Przykładowo, nie może być uznany za właściwy przez zbiorowość sportową środek do celu,

³⁰ P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287.

³¹ Zasada ta została sformułowana przez Niccolò Machiavelli w odniesieniu do działań w polityce, ale, jak się okazuje, ma również zastosowanie w wyjaśnianiu zjawisk i procesów w dziedzinie sportu. Por. S. Filipowicz (2006), *Historia myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk: 154 i n.

sposób na osiągnięcie wartości, który polega na przekupstwie czy przyjmowaniu przez sportowca środków dopingujących, jak było to w przypadku najwybitniejszego kolarza i największego oszusta, jakim był Lance Armstrong³².

Przedstawione, dwuelementowe rozumienie działania sportowego, pozwala na wyodrębnienie w sporcie dwojakiego rodzaju reguł, które w konsekwencji w jakimś sensie determinują działania członków zbiorowości sportowej. Z jednej strony mamy określone wartości występujące jako cele działania, z drugiej natomiast środki i metody działania, czyli, innymi słowy, sposoby realizacji celów. Te sposoby działania w socjologii sportu nazywamy normami kultury sportowej, natomiast cele nazywamy wartościami kultury sportowej. Wyjaśniając rzecz w nieco inny sposób, możemy powiedzieć, że wartości kultury sportowej wskazują to, do czego członkowie społeczności sportowej winni dążyć. Jako przykład takich wartości-celów można podać mistrzostwo, rekord, medal, zwycięstwo, satysfakcja, ale także czysta rywalizacja, poszanowanie godności rywala, sława, zamożność, medialność, prestiż itp. W przypadku sportowca, ale nie tylko, normą może być dobrze zorganizowany trening, konsekwencja w realizacji planów, racjonalny sposób życia, przestrzeganie pisanych i niepisanych zasad rywalizacji i życia w sportowej społeczności³³.

Wpływ norm i wartości na etos sportu

Skonkretyzowane reguły kultury sportowej, a mianowicie wartości i normy, zwykle nie mają takiego samego znaczenia dla społeczności sportowej, bowiem zawierają w sobie zróżnicowaną powinnościową siłę. Jedne mają większe a inne mniejsze znaczenie. Te reguły kultury sportowej, które wiążą się z najsilniejszymi oczekiwaniami dotyczącymi określonego działania, nazywamy imperatywami kultury sportowej. Wobec takich imperatywów oczekiwania są jednoznaczne, bez akceptacji jakichkolwiek kompromisów. W tym przypadku najczęściej mówimy o nakazach i zakazach obecnych w kulturze sportowej. Przykładem normy zakazującej (kiedy, ktoś czegoś nie może) jest zakaz dotykania piłki rękoma podczas gry w piłkę nożną lub też zakaz odbijania piłki nogą podczas gry w piłkę ręczną. Natomiast przykładem normy nakazującej jest przerwanie zadawania ciosów przeciwnikowi podczas walki

³² Warto wiedzieć, że wspomniany kolarz to siedmiokrotny zwycięzca legendarnego Tour de France i jednocześnie uznany za największego oszusta w historii kolarstwa, a może i sportu. R. Albergotti, V. O'Connell (2014), *Lance Armstrong, the Tour de France, and the Greatest Sports Conspiracy Ever*, New York.

³³ W. Morgan (2007), *Ethics in Sport*, Champaign.

boksyerskiej po komendzie stop, wydanej przez sędziego. Podobnie wygląda sytuacja w przypadku wartości. Przykładem aksjologicznej normy nakazującej jest stwierdzenie, że każdy sportowiec przystępujący do rywalizacji musi mieć aktualne badania lekarskie, natomiast zakazującej jest stwierdzenie, że nie można stosować przemocy fizycznej w stosunku do kibiców drużyny przeciwnej³⁴.

Reguły kultury sportowej nie muszą być i nie są w każdym przypadku tak kategoryczne, jak to przedstawiliśmy wyżej. Są reguły zawierające w sobie czynnik powinnościowy o mniejszej sile, co oznacza, że takie reguły ani nie nakazują, ani też nie zakazują określonego działania, ale jedynie dopuszczają określony sposób postępowania. Z tymi regułami zwykle wiążą się pojęcia można lub wolno. Kiedy otwiera się okienko transferowe, które oznacza czas na zmianę barw klubowych i dokonywanie transferów zawodników, kierownictwo klubu sportowego jedynie może, ale nie musi dokonywać sprzedaży i zakupu zawodników. Jest to jedynie przyzwolenie na dokonywanie takich transakcji, ale w żadnym wypadku nie jest to działanie zalecane, a tym bardziej nakazane. Nie może wzbudzać protestu rozrzutność najwybitniejszych i najlepiej zarabiających sportowców i trenerów, nawet wówczas, gdy dominującą postawą w społeczeństwie jest oszczędność i powściągliwość w konsumpcji dóbr.

Ostatni rodzaj reguł kultury sportowej nie ma w żadnym wypadku charakteru obligatoryjnego, ale fakultatywny i najczęściej jest związany z zaleceniami i preferencjami. Reguły te wskazują, jakie postępowanie członka zbiorowości sportowej byłoby najbardziej pożądane i godne uznania. Jednak należy od razu powiedzieć, że zachowania takiego nie można od nikogo egzekwować i wymagać. Chodzi tutaj o działania modelowe, wzorcowe, empatyczne, altruistyczne, a nawet heroiczne. W tym przypadku najczęściej mówi się, że dobrze by było, gdyby członkowie zbiorowości sportowej postępowali właśnie w taki, a taki sposób. Te reguły można uznać za zalecenia, pewne drogowskazy, ideały, co do których należy żywić nadzieję, że przynajmniej część uczestników życia sportowego się do nich zastosuje. Przy czym nierespektowanie ich nie pociąga za sobą jakichkolwiek negatywnych sankcji. Reguły te najlepiej obrazuje zasada *fair play*, która wskazuje na pewną charytatywność, filantropijność i altruistyczność działań³⁵. Postępowanie zgodne z zasadą *fair play* oznacza przekroczenie wymagań podstawowych przez członka społeczności sportowej oraz działanie według idei wyższych i podporządkowanie im swego postępowania. Działanie *fair play*, to działanie z myślą o dobru innych,

³⁴ P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287.

³⁵ R.L. Simon (1992), *Fair play: Sports, Values and Society*, Routledge.

nie tylko partnerów, ale także przeciwników rywalizacji sportowej. Nie tylko chodzi tu o przestrzeganie obowiązujących przepisów, ale czyny pod względem swej szlachetności daleko wykraczające poza regulacje formalne³⁶. Oczywiście nikt nie liczy na to, że norma ta będzie respektowana powszechnie. Bo przecież nic złego się nie dzieje wszystkim tym członkom społeczności sportowej, którzy, respektując obowiązujące przepisy prawa, postępują egoistycznie i nawet do głowy im nie przychodzi, aby być współczującym, empatycznym i altruistycznym. Dlatego też, z uwagi na rzadkość występowania takich zachowań w społeczności sportowej, ci, którzy potwierdzą respektowanie tej normy w praktyce społecznej, są honorowani nagrodami *fair play* i stają się bohaterami, którzy przechodzą do historii sportu³⁷

Do tej pory zwróciliśmy uwagę na takie reguły społeczności sportowej jak nakazy, zakazy, przyzwolenia i preferencje. Kolejnym elementem utrzymania ładu aksjologiczno-normatywnego jest reakcja społeczności sportowej zarówno na sytuacje przestrzegania jak i naruszania określonych reguł. W socjologii reakcje takie są nazywane sankcjami, które uruchamiają się w wyniku kontroli społeczności sportowej³⁸. Sankcje występują w postaci nagród i kar. Społeczność sportowa wobec swoich członków stosuje zarówno nagrody jak i kary. Za wybitne osiągnięcia społeczność sportowa, ale nie tylko sportowa, ustaliła wiele symbolicznych i niesymbolicznych wyróżnień. Najlepsi otrzymują medale, puchary, dyplomy, nagrody materialne i finansowe, zajmują ważne miejsce w kulturze masowej, ale także otaczani są szacunkiem i uznaniem nie tylko społeczności sportowej. Prezydenci przyznają im najwyższe odznaczenia, a sponsorzy zabiegają o możliwość sponsorowania.

Tak się dzieje w przypadku sankcji pozytywnych, których efektem jest jakiś rodzaj nagrody. Jednak społeczność sportowa przewidziała też sankcje negatywne, których efektem są kary. Dzieje się tak wówczas, kiedy naruszane są reguły obowiązujące w społeczności sportowej. Nie chodzi tu wyłącznie o łamanie formalnych zasad sportowych, określonych w obowiązujących przepisach, ale także tych, które mają zastosowanie w szerszym społeczeństwie. Przykładowo, członek społeczności sportowej, który dopuścił się kradzieży powinien się spodziewać nie tylko zawieszenia lub dyskwalifikacji w sporcie, ale także tzw. kary kodeksowej, a mianowicie wydanej przez sąd

³⁶ J. Lipiec (1999), *Filozofia czystej gry*. W: Tenże, *Filozofia olimpizmu*, Warszawa: 159-174.

³⁷ S. Loland, M. McNamee (2000), *Fair Play and the Ethos of Sports: An Eclectic Philosophical Framework*, „Journal of the Philosophy of Sport”, 27(1): 63-80.

³⁸ G. Luschen (2000), *Doping in Sport as Deviant Behavior and its Social Control*. W: J. Coakley, E. Duning [red.], *Handbook of Sport Studies*, London: 461-476.

powszechny na podstawie kodeksu karnego. Nierespektowanie obowiązujących przepisów prawa sportowego zwykle wiąże się z sankcją w postaci upomnienia, przyznania punktów zawodnikowi czy też drużynie przeciwnej lub dyskwalifikacji na czas zawodów, na dłuższy okres lub dożywotnio. Tak stało się z Rosyjską Federacją Lekkoatletyczną, która za zorganizowany proceder dopingowy, w 2015 roku została zawieszona w prawach członka przez Międzynarodową Federację Stowarzyszeń Lekkoatletycznych (IAAF), co w konsekwencji spowodowało, że lekkoatleci rosyjscy utracili możliwość występowania pod rosyjską flagą. Za sankcjami formalnymi idzie cała fala sankcji symbolicznych, jak choćby odsunięcie się otoczenia sportowego od niełojalnych sportowców, dyskredytacja i kompromitacja na arenie międzynarodowej rosyjskiej federacji lekkoatletycznej, ale także społeczeństwa i kraju³⁹. Przykładem ostracyzmu i infamii w sporcie jest wypowiedź polskiego lekkoatlety, Marcina Lewandowskiego, po tym, jak na stosowaniu EPO zostali przyłapani medaliści mistrzostw świata z Kenii, Asbel Kiprop i Kipyegon Bett. Mówił on, że zawodnicy ci powinni trafić do więzienia. „Jestem zawodnikiem, który zawsze będzie stał na pierwszej linii barykady w walce z dopingiem. Nienawidzę tego, jestem uczulony na doping”. I dalej: „Dla mnie oni są nikim. Nie ma możliwości, żebym podał im rękę, żebym z nimi rozmawiał. Przez to, co zrobili, nie szanuję ich jako zawodników i jako ludzi. Dla mnie nie ma żadnego wytłumaczenia w stylu jest bieda, staram się o lepsze życie. Są oszustami i dla mnie nie istnieją”⁴⁰.

Emile Durkheim zwraca uwagę na dwa efekty takich dewiacyjnych zachowań w sporcie. Z jednej strony chodzi o naoczne i globalne napiętnowanie łamiących normy i maksymalnie silne uświadomienie potencjalnym dewiantom treści reguł obowiązujących w sporcie, a także zniechęcenie ich do takiego działania. Z drugiej chodzi o ponowną racjonalną refleksję na temat granic dobra i zła, a także o mobilizowanie wrażliwości moralnej, która w jakimś sensie stanowi swoistą prewencję w dziedzinie sportu. Gdy postępujemy zgodnie z obowiązującymi normami i zasadami społeczności sportowej, to nie spotykamy się z reakcją ani pozytywną ani negatywną, reakcje takie, które nie są ani szkodliwe ani pożyteczne nazywamy neutralnymi. Warto w tym miejscu dopowiedzieć, że może wystąpić konflikt reguł różnego rodzaju, np. reguły prawne mogą być w konflikcie z regułami moralnymi czy obyczajowymi.

³⁹ Z. Dziubiński (2015), *Polityka i sport: antynomie i konwergencje*. W: Z. Dziubiński, K.W. Jankowski [red.], *Kultura fizyczna a polityka*, Warszawa: 15-43.

⁴⁰ M. Fabian (2018), *Kenijczycy seryjnie wpadają na doping. Marcin Lewandowski: Dla mnie są nikim, ręki im nie podam*, <https://sportowefakty.wp.pl/la/774341/kenijczycy-seryjnie-wpadaja-na-dopingu-marcin-lewandowski-dla-mnie-sa-nikim-reki> (28.02.2018).

Piłkarz, który podjął decyzję o zmianie barw klubowych i przechodzi zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa do lokalnego i znienawidzonego przez kibiców rywala, wchodzi w konflikt z normami obyczajowymi i spotyka się z potępieniem, dezaprobatą i licznymi sankcjami negatywnymi ze strony zbiorowości kibicowskiej.

Jeśli chodzi o zalecenia i preferencje, to trzeba wiedzieć, że nierespektowanie ich, ale działanie przeciętne, nie wyróżniające się, nie powoduje sankcji negatywnych. Wychodzi się bowiem z założenia, że od nikogo nie można wymagać postaw i zachowań ponad miarę szlachetnych, doskonałych i heroiczych. Natomiast sprostanie przez członka społeczności sportowej ideałom i preferencjom najczęściej zostaje dostrzeżone i nagrodzone. Taka sytuacja spotkała Ryszarda Szurkowskiego, który w 1970 roku został nagrodzony trofeum głównym Międzynarodowego Komitetu Fair Play za czyn ponad miarę uczciwy i szlachetny. Podczas mistrzostw Polski, kiedy Zygmuntowi Hanusikowi, głównemu kandydatowi do zwycięstwa, uległ uszkodzeniu rower, Szurkowski nie zostawia rywala na szosie, ale nakazuje swojemu serwisowi przekazanie osobistego, zapasowego roweru, narażając się tym samym na przegraną. W wyniku rywalizacji zwycięża Hanusik, a Szurkowski zajmuje drugie miejsce. Po zakończonym wyścigu Szurkowski stwierdził, że zwycięstwo odniesione dzięki przypadkowi nie dałoby mu satysfakcji, chciał, aby zwycięzcą został ten, który okaże się lepszy w wyniku rywalizacji czysto sportowej, a nie dzięki przypadkowi⁴¹.

Najwybitniejszym członkom społeczności sportowej, którzy realizują najbardziej wzniosłe ideały, buduje się pomniki, wpisuje złotymi zgłoskami ich nazwiska na karty historii sportu, opiewa w muzeach i okolicznościowych wydawnictwach, nadaje ich imiona ulicom, placom, szkołom i obiektom sportowym. W ten sposób honoruje się tych, którzy z nawiązką, ponad miarę spełniają społeczne oczekiwania. To społeczne uznanie, szacunek i sława pełnią w sporcie niezwykle ważne funkcje, a mianowicie, uświadamiają wszystkim sportowe ideały, które nie są utopijne, ale, że są one w zasięgu człowieka i można je zrealizować oraz wyzwalają i uruchamiają racjonalne motywacje i aspiracje do ich realizacji⁴².

⁴¹ Z. Żukowska [red.] (1996), *Fair play, sport, edukacja*, Warszawa.

⁴² Z. Dziubiński (2017), *Zaufanie społeczne jako faktor fair play w sporcie*. W: Z. Borysiuk, J. Kostorz [red.], *Fair play w sporcie, edukacji i życiu: olimpiada wiedzy i wartości w sporcie*, Opole: 27-40.

Wpływ procedur, instytucji i ról społecznych na etos sportu

Jak już wcześniej ustaliliśmy, reguła kultury sportowej występuje pod dwiema postaciami, a mianowicie pod postacią wartości oraz postacią norm. Normy i wartości to najmniejsze i zarazem najbardziej podstawowe elementy systemu aksjologiczno-normatywnego. Jednak wartości i normy rzadko lub prawie nigdy nie występują w izolacji, jako pojedyncze atomy, ale w połączeniu i integracji z innymi, tworząc szersze całości, nazywane wiązkami norm i wartości. Wiązki norm i wartości, które służą osiągnięciu określonych celów, nazywamy w socjologii procedurami. Często w sporcie mamy do czynienia z podporządkowaniem zespołu czy sekwencji norm jednemu celowi, jednej wartości⁴³. Dzieje się tak przykładowo wówczas, gdy sportowiec dąży do celu (wartości), jakim jest zdobycie złotego medalu olimpijskiego. W takim przypadku powinien zmierzać do tego celu poprzez stosowanie wielu norm, w tym między innymi powinien uczestniczyć w systematycznym treningu, prowadzić racjonalny tryb życia, stosować właściwą dietę, poddawać się badaniom naukowym, być monitorowanym przez lekarzy, stosować suplementację diety, ale także właściwie wypoczywać i organizować czas wolny.

Wokół interesującej nas dziedziny życia społecznego, jaką jest sport, dokonuje się nieustannie integracja reguł. Ta wyróżniona przez nas dziedzina życia społecznego, w ramach której ludzie realizują jednostkowe i zbiorowe cele, nazywana jest kontekstem społecznym. W naszym przypadku będzie to kontekst sportowy, a więc jeden spośród wielu innych kontekstów, takich przykładowo jak rodzinny, edukacyjny, zawodowy, gospodarczy, polityczny, komunikacyjny czy religijny. W kontekście sportowym ludzie działają w różnorodny sposób, a mianowicie, uprawiają sport, organizują proces szkolenia, wyławiają talenty sportowe, budują obiekty sportowe, pozyskują środki finansowe na funkcjonowanie sportu, koordynują działania zbiorowe w sporcie, organizują imprezy sportowe, kontrolują zdrowie zawodników, organizują doping i oprawę zawodów, promują sportowców, drużyny i marki klubów, współpracują z organizacjami międzynarodowymi, krajowymi itp. Zatem w ogólnie rozumianym kontekście sportowym mieszczą się swoiste subkonteksty, które są związane wspólnotą ogólnych reguł sportowych, ale jednocześnie każdy z nich charakteryzuje się specyficznymi, wyodrębniającymi regułami. Taki zbiór reguł charakterystyczny dla kontekstu lub subkontekstu sportowego, realizujący podobne i ważne sportowe cele, nazywamy instytucją sportową⁴⁴.

⁴³ P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287.

⁴⁴ G. Skąpska, M. Ziółkowski (1998), *Instytucja społeczna*. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa: 317-321.

Instytucją sportową w tym przypadku nie będziemy nazywali, jak to często bywa, obiektów materialnych czy organizacyjnych, czyli nie będziemy podchodzili do kwestii przedmiotowo, ale atrybutywnie, abstrakcyjnie, co oznacza, że instytucja nie będzie oznaczała pewnych właściwości charakterystycznych dla obiektów sportowych. Klub piłkarski Barcelona nie będzie dla nas miejscem treningów piłkarzy, stadionem i przyległymi do niego różnorodnymi obiektami sportowymi, ale pewnym, charakterystycznym zespołem wartości i norm, które regulują ten niezwykle ważny fragment życia sportowego. Chodzi tutaj o takie wartości jak sportowa pasja, szczęście, popularność, zamożność, wysokie zarobki, prestiż społeczny, sprawność fizyczna, umiejętności techniczne, dyscyplina taktyczna, medal, puchar, mistrzostwo, wysoka pozycja w tabeli ligowej, duma zawodowa, honor klubu i drużyny. Dotyczy to także norm zarówno właściwych i pożądaných, ale także zakazanych, w tym między innymi zachowań względem piłkarzy, trenerów, kierownictwa klubu i kibiców, obowiązków i uprawnień przypisanych do określonej pozycji i związanej z nią roli w klubowej społeczności. W zależności od zajmowanej pozycji w społeczności klubowej różnicowane są też normy wobec obowiązków. Przykładowo normą dla prezesa klubu jest poszukiwanie sponsorów, systematyczne wypłacanie zawodnikom i całemu personelowi pensji, zapewnienie warunków do efektywnego treningu, dbanie o dobre kontakty z mediami i prowadzenie działalności promocyjnej klubu, właściwy dobór trenerów i członków sztabu szkoleniowego itp. Zatem możemy powiedzieć, że instytucja jaką jest klub Barcelona, to nie grupa piłkarzy i innych osób klubowej zbiorowości, zgromadzonej pod klubowym dachem, ale zbiór wartości i reguł charakterystycznych dla społeczności klubowej⁴⁵.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że w sporcie są zarówno reguły uniwersalne jak i partykularne. Reguły uniwersalne to takie, które pojawiają się w różnych kontekstach życia, nie tylko sportowego. Chodzi tutaj o takie reguły jak przyjaźń, prawdomówność, uczciwość, dobroć, szlachetność, sprawiedliwość, punktualność, rzetelność, solidarność, pracowitość itp. Reguły partykularne to takie, które realizowane są w jednym kontekście społecznym lub też najwyraźniej ujawniają się, występują z największą mocą, w jakimś określonym kontekście. W przypadku sportu profesjonalnego, sportu spektatorskiego tymi regułami będą: konsekwentny trening, dążenie do postępu, wysoka sprawność fizyczna, umiejętności techniczne i taktyczne, współdziałanie w zespole, sukces w wymiarze symbolicznym i finansowym, awans, medialność itp. Jak łatwo zauważyć, nie wszystkie przywołane reguły są wyłączną domeną sportu, ale występują z powodzeniem na innych obszarach życia.

⁴⁵ T. Parsons (1972), *Problem kontrolowanej zmiany wzoru instytucjonalnego*. W: Tenże, *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa: 317-371.

Warto też zwrócić uwagę na kontekst stosowania określonych reguł. Jeśli sportowiec osiąga sukces podczas ważnego wydarzenia sportowego, to otrzymuje gratulacje, spotykają go symboliczne i niesymboliczne wyrazy uznania. Jednak sukces sportowy jest wkalkulowany w koncepcję zawodu sportowca. Zatem, jeśli ten sukces osiągnął, to zrealizował zamierzoną wartość z zastosowaniem charakterystycznych dla tej wartości norm, jakimi są długotrwały trening, odpowiednia dieta, nienaganny styl życia, właściwa polityka startowa itp. Innymi słowy, taki sportowiec działał zgodnie z charakterystycznymi regułami i zaleceniami dla świata sportu i spełnił społeczne oczekiwania. Jednak na szczególne uznanie zasługują ci sportowcy, którzy z nawiązką spełniają społeczne oczekiwania i realizują sportowe ideały, innymi słowy, działają zgodnie z zaleceniami czy preferencjami. Chodzi tutaj mianowicie, o czym już częściowo była mowa, o działanie przede wszystkim zgodne z zasadą *fair play*⁴⁶. Jeśli zawodnik się nie przyznał, że strzelił decydującą bramkę ręką, a sędzia tego nie zauważył, to nie spełnił on jedynie sportowego ideału i nic więcej. Natomiast, gdy się przyzna, to spełni reguły sportowe z nadstatkiem i zostanie okrzyknięty bohaterem, tak, jak bohaterem staje się przechodzień, który narażając swoje życie, wynosi dziecko z pochłoniętego przez ogień domu⁴⁷.

Kolejną niezwykle ważną kwestią rzutującą na powstawanie i utrzymywanie ładu aksjologiczno-normatywnego w sporcie jest kwestia pozycji sportowych (statusów) i przypisanych do nich ról w społeczności sportowej. Dla przypomnienia warto wymienić pozycję sportowca, trenera, działacza sportowego, lekarza sportowego, fizjoterapeuty, prezesa klubu, menedżera sportowego, sędziego sportowego, dziennikarza sportowego, kibica i inne. Do każdej z wymienionych pozycji przypisane są charakterystyczne oczekiwania. Ustalony jest pewien określonych i właściwy wzorzec postępowania dla każdego, kto taką pozycję zajmie. Chodzi tu o pewne sportowe ideały, ambitne aspiracje, działania nakazane i zakazane oraz inne. Rzeczą oczywistą jest, że inne reguły odnoszą się do statusu sportowca, inne sędziego sportowego, a inne do kibica sportowego. Zbiór tych wszystkich wartości i norm, charakterystycznych dla danej sportowej pozycji, nazywamy rolą sportową. Kto tę pozycję zajmuje, bez względu na indywidualne cechy osobowości, zobligowany jest do respektowania tych wartości i norm, przypisanych do tej pozycji⁴⁸.

⁴⁶ S. Loland (2013), *Fair Play in Sport: A Moral Norm System*, Routledge.

⁴⁷ H. Sheridan (2003), *Conceptualizing Fair Play: A Review of the Literature*, „European Physical Education Review”, 9(2): 163-184.

⁴⁸ P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287; Z. Dziubiński (2017), *Osobowość w kontekście kultury fizycznej*. W: Z. Dziubiński, K.W. Jankowski [red.], *Kultura fizyczna a osobowość*, Warszawa: 27-55.

Pojęcie roli społecznej do socjologii, jako rodzaj pewnej metafory, wprowadzili dwaj amerykańscy socjologowie, a mianowicie Ralph Linton oraz Robert Merton. Wykorzystali oni pewne obserwacje dotyczące scenicznego działania aktora do opisu i wyjaśnienia życia społecznego⁴⁹. Model ten z powodzeniem może być zastosowany do ogólnego scharakteryzowania ról w sporcie. Przykładowo, każda osoba, która zajmuje pozycję piłkarza, wciela się w rolę, która jest zastana, zewnętrzna i przymuszająca. Sam piłkarz sobie tej roli nie wymyślił, zrobili to inni, którzy dla tej roli przygotowali szczegółowy sposób postępowania, określony scenariusz, który piłkarz musi respektować. Osoba, która chce stać się piłkarzem profesjonalnym, musi najpierw sobie tę rolę dobrze przyswoić, nauczyć jej, na różnych wcześniejszych poziomach szkolenia i rywalizacji sportowej (młodzik, junior, młodzieżowiec itd.), zanim ją zagra na poziomie profesjonalnym. Piłkarz, mimo że osiągnął poziom profesjonalny, może odgrywać ją lepiej lub gorzej, ale może też mieć pewne predyspozycje jednostkowe związane z potencjałem fizycznym czy też intelektualno-osobowościowym. Na boisku piłkarskim występuje wielu aktorów stadionowej sceny, dlatego też, w rolę piłkarza wpisana jest też umiejętność współdziałania z innymi aktorami lub prowadzenia działań destrukcyjnych wymierzonych w role poszczególnych członków drużyny przeciwnej.

Poddane analizie pojęcie roli sportowej jest niezwykle istotne, zwłaszcza, gdy rozpatrujemy pojedynczego aktora sportowego lub zespołu aktorów w relacji do sportowego systemu aksjologiczno-normatywnego. Pełnienie przez członków społeczności sportowej określonych ról sportowych, z precyzyjnie napisanymi scenariuszami tych ról, pozwala utrzymać ład i określić przewidywalność tej dziedziny życia, jaką jest sport, tj. społeczności sportowej i kultury tejże społeczności⁵⁰.

Wpływ sposobu życia, moralności i prawa na etos sportu

Dotychczas koncentrowaliśmy naszą uwagę na różnych formach występowania reguł kultury sportowej oraz mechanizmach ich wiązania się w większe całości, a mianowicie chodzi o procedury, instytucje i role w społeczności sportowej. Klasyk amerykańskiej socjologii, ojciec „darwinizmu społecznego”,

⁴⁹ R. Merton (2005), *Zestawy ról, zestawy statusów społecznych i sekwencje statusów społecznych w czasie*. W: P. Sztompka, M. Kucia [red.], *Socjologia. Lektury*, Kraków: 142-153; R. Dahrendorf (2005), *Homo sociologicus. O historii, znaczeniu i granicach kategorii roli społecznej*. W: P. Sztompka, M. Kucia [red.], dz. cyt.: 305-316.

⁵⁰ J. Parry (2007), *Sport, Ethos and Education*. W: J. Parry i in. [red.], *Sport and Spirituality*, Routledge: 63-80.

William G. Sumner, zwrócił uwagę, że na system aksjologiczno-normatywny mają wpływ także treści reguł. Wyodrębnił trzy następujące rodzaje reguł, a mianowicie sposoby życia (zwyczaje), moralność i prawo⁵¹.

Zwyczaje są bardzo zróżnicowaną i bogatą kategorią reguł, które na co dzień towarzyszą członkom społeczności sportowej we wszystkich przejawach ich życia. Związane są one z niemal wszystkimi czynnościami, jakie wykonują każdego dnia. Są pewnymi automatyzmami, które pozwalają wykonywać różne czynności bez zastanawiania się za każdym razem, jaką podjąć decyzję w tej czy innej banalnej sprawie. Zwyczaje możemy traktować, z pewnym uproszczeniem, jako nawyki. W ramach tej kategorii reguł, jaką są zwyczaje, możemy wyodrębnić te, które są udziałem członków społeczności sportowej, ale także te, w niesportowych kontekstach kulturowych, takich jak rodzina, przyjaciele, czas wolny, realizacja pasji, spożywanie posiłków, religia itp. W tym przypadku raczej nie obowiązują, a przynajmniej nie dominują reguły ze sportowego rezerwuaru, ale najczęściej te, które są charakterystyczne dla określonego kontekstu. Dzięki tym regułom nie musimy się zastanawiać nad tym, jak się uczesać, czy wziąć prysznic, czy wyszczotkować zęby, jak się ubrać, jak się witamy z innymi, w co się bawimy, gdzie się spotykamy ze znajomymi itp. Drugą kategorią są zwyczaje sportowe, a więc reguły, które towarzyszą członkom społeczności w ich codziennym życiu. Te reguły różnią się między sobą w zależności od zajmowanej pozycji i przypisanej do niej sportowej roli. Reguły te pozwalają bez zastanawiania się wykonywać różnorodne czynności. W przypadku sportowca określają one, jak się witamy z kolegami z drużyny, jak się ubieramy na trening, gdzie się ubieramy, jak witamy się z trenerem, kto wydaje nam polecenia podczas treningu, jakie czynności higieniczne wykonujemy po treningu, jak ustawiamy się do wyjścia na boisko przed spotkaniem, jaka jest kolejność ustawienia zawodników, jak się witamy z zawodnikami drużyny przeciwnej, w jaki sposób odnosimy się do decyzji sędziego itp.⁵².

Charakterystyczną cechą zwyczajów w sporcie jest ich nawykowy i bezrefleksyjny automatyzm. Dlatego też ulegamy im zwyczajowo i nawet nie zdajemy sobie sprawy z tego (nie mamy świadomości), że działamy według jakiś reguł. Dopiero zdajemy sobie sprawę z ich istnienia, kiedy zetkniemy czy skonfrontujemy się ze zwyczajami alternatywnymi. W tym przypadku ujawnia się nasz etnocentryzm, który polega na uznaniu naszych zwyczajów za normalne i naturalne, natomiast zwyczajów innych za odmienne i dziwaczne. Dla europejskich drużyn rugby za dziwaczny może być uznany rytuał *haka*,

⁵¹ W.G. Sumner (1995), dz. cyt.

⁵² P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287.

stanowiący ważną część dziedzictwa narodowego Nowej Zelandii, który jest wykonywany przed każdym meczem przez All Blacks, nowozelandzką drużynę rugby. Są różne odmiany tego rytuału, ale *haka* zawodnicy przed meczem wykonują w przysiadzie, na lekko ugiętych nogach, wykrzykują proste słowa i prezentują nieskomplikowane elementy choreograficzne, a mianowicie klaszczą rytmicznie „ręka w rękę”, „ręka w udo”, „ręka w tors”, robią „srogie” miny, wywieszają języki, nadymają policzki, syczą przez zęby, przyklękają na jedno kolano, uderzają stopami i dłońmi o ziemię oraz energicznie potrząsają dłońmi⁵³.

Lokalne zwyczaje w sporcie międzynarodowym, który jest w dużej części skodyfikowany i zunifikowany, przynajmniej jeśli chodzi o sport olimpijski i tzw. sporty, w ramach których rozgrywane są mistrzostwa świata, przejawiają się raczej na jego peryferiach, a nie w samym jądrze. Przykładowo, podczas rywalizacji sportowej, jej uczestnicy są zobligowani do postępowania zgodnie z obowiązującymi regulaminami oraz przepisami i nie ma w niej miejsca na demonstrowanie określonych zwyczajów, charakterystycznych dla reprezentowanej społeczności lokalnej i kultury tej społeczności. Do wyjątków możemy zaliczyć piłkarzy, którzy po strzeleniu gola często wykonują charakterystyczne ruchy, gesty i czynności, tzw. „cieszynki”, które ukazują mniej lub bardziej charakterystyczne zwyczaje okazywania radości i zadowolenia.

Trzeba jasno powiedzieć, że zwyczaje obce sportowi, które wychodzą poza ramy sportowej normalności, spotykają się z negatywnymi sankcjami bliższego i szerszego otoczenia sportowego. Zdarza się, że uczestnik społeczności sportowej, prezentujący odmienność swoich zachowań, spotyka się z drwiną, wyśmianiem i jest traktowany jako dziwak i ekscentryk oraz staje się obiektem plotek i anegdot, ale także może go spotkać izolacja, infamia i ostracyzmu. Siła reakcji otoczenia sportowego, moc sankcji społeczności sportowej uzależniona jest od rodzaju odstępstwa od normy, ale także stopnia zakorzenienia etnocentryzmu, czy też przeciwnie, tolerancji. Chodzi tutaj o to, czy kultura określonej zbiorowości sportowej ma charakter jednolity i homogeniczny, czy też zróżnicowany i pluralistyczny. W niektórych dyscyplinach obowiązuje sztywny zwyczaj (najczęściej regulowany określonymi przepisami) odnośnie ubioru zawodnika, natomiast w innych sprawa ta jest traktowana w sposób bardziej liberalny. Przykładowo, zawodnicy uczestniczący w zawodach międzynarodowych w *snookera* bezwzględnie winni spełniać wymagania w zakresie *dress codu*, tj. mieć czarny kolor spodni i kamizelki. Bardziej liberalne jest podejście dotyczące ubioru dla zawodników uczestniczących w maratonie czy też w MMA.

⁵³ [http://www.polsatsport.pl/film/ps-w-rugby-haka-nowej-zelandii_6330470/\(26.02.2019\)](http://www.polsatsport.pl/film/ps-w-rugby-haka-nowej-zelandii_6330470/(26.02.2019)).

Odmienne od reguł zwyczajowych w sporcie są reguły moralne⁵⁴. Reguły te dotyczą takich sfer sportu, w których moje działanie ma istotne znaczenie dla dobra i poczucia uczciwości oraz sprawiedliwości innych uczestników życia sportowego. Jeśli wręczam kopertę sędziemu, aby moja drużyna odniosła sukces, to wyrządzam krzywdę drużynie przeciwnej. Jeśli jako zawodnik prowadzę hulawczy, rozwiązły tryb życia i nie przykładam się do treningów, to zawodzę zaufanie trenera i kolegów z zespołu. Jeśli dopuszczam się brutalnego faulu na przeciwniku i powoduję jego kontuzję, to odbieram mu często jedną z najwyższych wartości, a mianowicie zdrowie i zdolność do gry, a często do normalnego życia. Jeśli jako prezes klubu nie wypłacam zawodnikom ustalonego wcześniej wynagrodzenia, to nie tylko łamię przepisy prawa, ale także wyrządzam im krzywdę.

Trzeba powiedzieć, że reguły moralne stanowią fundament współżycia i współdziałania członków sportowej społeczności, bowiem to one określają zasady zbiorowego działania i życia ludzi w sporcie. Są najsilniejszym wyrazem społecznej natury sportu. Z tego też powodu reguły moralne w sporcie nie mają charakteru fasadowego, uznaniowego czy też konwencjonalnego, ale stanowią pewne uniwersalne (wspólne wszystkim ludziom) oraz podstawowe imperatywy funkcjonowania społeczności sportowej. Z uwagi na wagę reguł moralnych w sporcie, są one często kodyfikowane i formalizowane w kodeksach etycznych dla całego sportu, ale także dla poszczególnych pozycji w sporcie czy dyscyplin sportowych. Warto w tym miejscu wymienić cztery dekalogi sportu, takie jak dekalog widza, dekalog sportowca, dekalog trenera czy dekalog organizatorów oraz sędziów⁵⁵. Można też przywołać kodeks etyczny sportowca, kodeks etyczny trenera czy kodeks etyczny działacza w sporcie⁵⁶.

Z uwagi na ważność tych reguł, ich naruszenie spotyka się zwykle z bardziej zdecydowaną reakcją otoczenia sportowego, niż w przypadku naruszenia zwyczajów. Jeśli piłkarz, poprzez swoją brutalną grę, spowodował kontuzję innego zawodnika, skutkującą utratą zdrowia i wyeliminowaniem go z uprawiania sportu, to często jego zachowanie jest potępiane przez otoczenie sportowe, a on sam skazywany na izolację społeczną, ostracyzm środowiska sportowego a często banicję. Przykładem takich sankcji ze strony społeczności sportowej mogą być lekkoatleci rosyjscy, którzy, formalnie zostali odsunięci od rywalizacji w wymiarze międzynarodowym za proceder dopingowy,

⁵⁴ P. Benn (1998), *Ethics*, London, New York.

⁵⁵ O. Szymiczek (1962), *Les quatre decalogues*, Olympia-Greece.

⁵⁶ Z. Żukowska (1996), *Zasady postępowania etycznego w sporcie*. W: Taże [red.], dz. cyt., s. 230-236.

spotykają się z wyrazami dezaprobaty i potępienia ze strony sportowców i kibiców, ale także wszystkich ludzi, którzy mają na uwadze dobro sportu.

Prawo stanowi trzeci rodzaj interesujących nas reguł sportowych. W prawie na szczególną uwagę zasługuje nie tylko jego treść, ale sposób jego wprowadzania. Prawo nie powstaje spontanicznie, ale jest efektem celowych działań organizacji sportowych o zasięgu lokalnym i międzynarodowym. Powstaje z uwagi na potrzebę jasnego, klarownego i jednoznacznego poinformowania społeczności sportowej na temat tego, co jest nakazane, zakazane, ale także, jaki jest margines swobody. Prawo jest przedstawiane w formie pisemnej i ujęte w różnorodnych ustawach, zarządzeniach, uchwałach, regulaminach, przepisach, dekalogach i kodeksach. Na straży prawa stoją różnorodne systemy administracyjnych sankcji, od kolegów sędziów sportowych zaczynając, a na komisjach antydopingowych i sądach sportowych kończąc. Sankcje te wymierzone są w imieniu społeczności sportowej⁵⁷.

Regulacji prawnej podlega szeroki zakres życia społeczności sportowej. Przykładowo, że wiek seniorski rozpoczyna się od 19, a nie od 20 lat, że zawodnicy grają w koszykówkę 4 kwarty po 10 minut każda, a nie dwie połowy po 20 minut, że zawodnicy w sprincie rywalizują w biegu na 100, a nie 90 czy 110 metrów, że piłkarze na boisku występują w spodenkach tzw. piłkarskich, a nie w dżinsach czy w spodnicach. Są to przykłady prostych, czytelnych i jednoznacznych regulacji formalnych. Jednak prawo to też pewien fragment sportu, który ma charakter bardziej skomplikowany. Jako przykład możemy podać formułę prawną funkcjonowania stowarzyszeń sportowych, przeprowadzania transferów sportowych i wyliczania należności finansowych, marketingu, sponsoringu, promocji, sprzedaży praw do transmisji imprez sportowych, a także relacji (nadrzędności-podrzędności) prawa międzynarodowych federacji sportowych wobec prawa autonomicznych i suwerennych państw.

Poza wspomnianymi regułami, takimi jak zwyczaj, moralność i prawo, występują w sporcie inne zbiory ważnych reguł, które rzutują na ład życia sportowego. Warto tu podkreślić kwestię stylu sportowego, który nie dotyczy tego, co zaakceptowane i uznane (zwyczaj), dobre i złe (moralność), co nakazywane przez instytucję sportu (prawo), ale tego, co jest cenione z estetycznego punktu widzenia⁵⁸. Jest całkiem sporo dyscyplin sportowych, których sensem jest estetyka, polegająca na zgrabnej i proporcjonalnej budowie ciała (sporty sylwetkowe), harmonii ruchu (gimnastyka artystyczna), połączeniu układu ruchów z muzyką (pływanie synchroniczne) czy wirtuozerii jazdy na łyżwach w takt muzyki (jazda figurowa na lodzie). Niezależnie od wyodrębniania się

⁵⁷ M. Leciak [red.] (2017), *Leksykon prawa sportowego*, C.H. Beck.

⁵⁸ P. Sztompka (2005), *System aksjo-normatywny*, dz. cyt.: 257-287

dyscyplin typowo estetycznych, piękny może też być mecz piłkarski, koszykarski, wyścig żużlowy czy walka MMA. Jednak tutaj nie występują radykalne sankcje pozytywne lub negatywne kierowane w stosunku do zwolenników lub przeciwników określonych walorów estetycznych. Ci, którzy dostrzegają walory estetyczne krwawej walki w MMA, często spotykają się z krytyką środowiska tradycjonalistów o nadmierne nowatorstwo, a zwolennicy tych walk krytykują przeciwników za archaizm i zachowawczość w postrzeganiu sportu.

Ważną też odmianę reguł kultury sportowej stanowi moda, która zbliżona jest do reguł zwyczajowych, mających charakter dość powierzchowny i często zmieniający się, a mianowicie dotyczy tego, jaki krój i kolorystykę strojów sportowych się nosi, jak strzyże i układa się włosy na głowie, jak zdobi się ciało poprzez tatuaże, kolczyki, przepaski i inne ozdoby. Moda uniformizuje zbiorowości sportowe, ale jednocześnie stwarza możliwości prezentowania dwojakiego rodzaju postaw, a mianowicie nowatorstwa z jednej strony oraz zachowawczości z drugiej.

Podsumowanie

Nie wnikając w różne sposoby rozumienia pojęcia etos sportu, na potrzeby naszych analiz uznamy go, przyjmując perspektywę socjologiczną, za obowiązujące i realizowane w zbiorowości sportowej pewne ideały (uniwersalne i dziedzinowe) oraz wzory postępowania, działania, które są jednoznaczne i w pełni czytelne. Zatem etos sportowy to zbiór pewnych ideałów (ogólnoludzkich i sportowych), które stanowiły w poszczególnych okresach rozwoju fundament sportu i przetrwały do czasów obecnych oraz wzory zachowań członków społeczności sportowej, które mają charakter dominujący i są akceptowane przez przeważającą część jej członków.

Skoro w miarę precyzyjnie wiemy, czym ten etos jest, to warto teraz odpowiedzieć na fundamentalne pytanie, a mianowicie, jakie czynniki, jakie zmienne i jakie mechanizmy decydują o tym, że ten etos jest taki, a nie inny? Nie aspirując do całkowitego wyjaśnienia kwestii, nieco schematyzując, uproszczając zagadnienie i nieco socjologizując problem możemy stwierdzić, że etos sportu determinują te wszystkie składniki rzeczywistości sportowej, które odgrywają kluczową rolę w tworzeniu i utrzymywaniu ładu aksjologiczno-normatywnego sportu.

Po pierwsze, należą do nich takie reguły kultury sportowej, jak wartości i normy, które możemy uznać za najmniejsze i jednocześnie najbardziej podstawowe elementy mające wpływ na ład aksjologiczno-normatywny sportu oraz w konsekwencji na etos sportu.

Po drugie, należą do nich takie reguły kultury sportowej, jak procedury, instytucje i role społeczne, a więc bardziej złożone elementy wywierające znaczący wpływ na omawiany ład sportu i w konsekwencji etos sportu.

Po trzecie, należą do nich takie reguły kultury sportowej, jak zwyczaje, moralność i prawo, które stanowią najczęściej bardzo rozbudowane systemy wywierające wpływ na omawiany ład sportu i w konsekwencji etos sportu.

Po czwarte, należą do nich takie reguły kultury sportowej, jak styl i moda, ale także inne bardziej i mniej znaczące czynniki, bardziej lub mniej stabilne, które również mają wpływ na omawiany ład sportu i w konsekwencji etos sportu.

Ważną rolę odgrywa kompozycja tych czynników i ich siła oddziaływania, która się zmienia razem ze zmieniającą się społecznością sportową i jej kulturą.

Na zakończenie warto przywołać raz jeszcze pewnego rodzaju truizm, a mianowicie, że etos sportu kształtuje się według wzorów i mechanizmów, które kształtują etos innych zbiorowości ludzkich. Tym podstawowym czynnikiem i mechanizmem jest system aksjologiczno-normatywny, na który składa się wiele bardziej i mniej znaczących elementów, które w konsekwencji determinują etos różnorodnych zbiorowości, w tym zbiorowości sportowej.